

La regionalisaziun el Grischun

Autor(en): **Bundi, Erwin**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **64 (1979)**

Heft 13

PDF erstellt am: **17.09.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-882381>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

La regionalisaziun el Grischun

dad Erwin Bundi

1. La problematica generala

Las cundiziuns da viver en muntogna ein semidadas e semidan vinavon. Las forzas da svilup, che secattan enteifer ed ordeifer nossa societad pli stretga, san mo per part vegnir influenzadas. Quei pertucca principalmein il sectur dall' economia. Product e lavur sedrezzan cheu suenter damonda e purschida. Las premissas per il puresser, ils mistergners ed il turissem ein ella muntogna fetg differentas. Quei ha per consequenza che nus anflein cheu tenor branschas e cuntradas in fetg *different scalem da svilup*.

In grond problem munta *l'emigraziun da muntogna*. Las aglomeraziuns dalla Bassa ein attractivas partenent las plazzas da lavur. La polarisaziun denter muntogna ed aglomeraziun ei gronda e sa vegnir migliorada mo cun mesiras bein ponderadas. Il fatg che certas parts da nossa tiara han oz surpriu funcziuns specialas (p.ex. Turitg cun industria e survetschs, Argovia cun implonts d'energia, Berna cun l'administraziun, Grischun cun turissem e recreaziun), meina ad ina structura monopola, en la quala ils vers interess dalla populaziun indigena vegnan buca respectai andantamein.

Prau a prau cun quei svilup vegn era igl *ambient* explotaus. Il progress va savens sin donn e cuost dalla materia prima (natira, alimentaziun etc.), che ha zanua ina fin. En quei connex eis ei gie buca dueivel, da votar per la teoria dil carschament x ni nul; impurtont eis ei d' enconuscher ch'igl *ambient* pitescha muort il svilup e da trer ordlunder las conclusiuns per ina politica da svilup a liunga vesta.

Las vischnaucas han oz d'ademplier differentes pensums che survargan lur forzas e lur pusseivladads. Sil *sectur dall'infrastructura* setracta ei da construir e mantener

- a) baghetgs publics (educaziun e sanitad, sport e recreaziun, veta culturala, administraziun e segirtad publica e.a.v.),
- b) stabiliments da traffic e da provediment (aua, energia, canalisaziun, rumians, comunicaziuns e.a.v.),
- c) stabiliments da protecziun e defensiun (uors, lavineras, protecziun civila e.a.v.),
- d) migliuraziuns da structura (habitadi, agricultura, forestalesses).

Savens vegn ina vischnaunca suleta buca a frida da realisar tals projects, seigi quei pervia dalla complexadad, seigi quei perquei ch'els surpassan il territori communal, ni era perquei ch'els survargan sias pusseivladads economicas, socialas, ni politicas.

2. *Pertgei ina collaboraziun regiunala?*

Biaras vischnauncas han breigia d'ademplier lur pensums fetg divers e per part novs. Ei manca las pusseivladads persunalas e finanzialas. Dalls 216 vischnauncas grischunas han 46 meins che 100 habitonts, 94 meins che 200 habitonts ed entuorn 160 (resp. pli che 70%) meins che 500 habitonts. Quella situaziun porta differents *problems politics*. Igl ei da temer che Cantun e Confederaziun s'occupeschien cun duers che san en principi – malgrad la cumpetenza d'ina administraziun qualificada – vegnir sligiai meglier en ina societad pli surveseivla. Aschia pitessen veglia ed interess per ils fatgs politics. La suletta alternativa ei perquei:

- a) rinforzar ils cuminessers pigns (fusiun da vischnauncas)
- b) collaborar sin basa regiunala (planisaziun regiunala e realisaziun dad ovras e survetschs intercommunals).

3. *Mira fundamentala dalla regionalisaziun*

Il svilup da nossa tiara vegn formaus da duas forzas opposiziunalas. Dad ina vart sesanfla la structura federalistica, sco quei ch'ella ei dada ella veta politica e culturala da vegl enneu. Da l'otra vart sesanfla l'economia moderna cun la tendenza da concentrar las activitads sin pign spazi. Daferton ch'il federalissem pretenda pia ina repartiziun optimala da forza economica ed urbanisaziun, effectuescha il process dall'economia centers, marcaus ed aglomeraziuns da fuorma unica ed jastra en nossa historia. Quei *process da concentraziun* sto vegnir currigius tras mesiras concretas. Quellas sebasan sin ina bein fundada planisaziun regiunala che risguarda structuras existentas ed atgnadads localas. La mira ei da restrenscher la carschen ellas aglomeraziuns e da promover il svilup en nossas valladas perifericas e da muntogna. Quellas basegnan mintgamai in center regiunal cun differents survetschs (principi dalla concentraziun decentralisada). Aschia duessen las grondas differenzas denter tiara e marcau plaunet vegnir currigidas cun mesiras da planisaziun e da finanzas.

Noss'economia da muntogna, numnadamein agricultura e forestalessen, mistergners ed industria, turissem e survetschs supplementars, fuorman ina

unitad da destin. Ei vala la devisa da buca promover l'economia sectorala mobein *l'economia globala*. Promover e migliorar nossas existenzas ei denton strusch pusseivel mo en in singul liug, ei drova leutier ina entira regiun. Aschia sa la populaziun pertuccada formar sia mira e decider per gronda part sur da siu avegnir. La planisaziun regiunala sa perquei era risguardar in svilup moderau, nua che la qualitat e la grondezia da quel vegnan restrenschidas, e nua che menaschis pigns ed indigens han aunc lur plazs.

Nossa tiara ei reha da tradiziun e da beins culturals e la veta da mintga gi porscha ina gronda elecziun dad eveniments socials. Mantener quels beins ed activar ils cuminesser ei da gronda muntada per nossa generaziun, mo en ina cuminonza pintga savens buca pli pusseivel. Ina collaboraziun pli vasta ella *veta sociala e culturala* ei perquei d'avantatg e necessaria. Uniun dat forza ed independenza. Secapescha che quella avischinaziun periclitescha era atgnadads culturals ed individualas. Mo era cheu sa ina regionalisaziun adequata tener quen dallas minoritads e mantener beins e valetas unicas e da gronda valeta.

Scopo fundamental dalla regionalisaziun ei da promover il beinesser general cun las sequentas miras:

- Urbanisaziun decentralisada cun centers regiunals per survetschs e segirar bunas cundiziuns per l'economia regiunala;
- mantener ils beins culturals e stimular la veta sociala;
- segirar in bien nez da terren;
- ereger e manischar ina infrastruttura optimala;
- mantener la natira, la cuntrada ed il habitadi.

4. *Incarica dalla regiun*

La regionalisaziun grischuna pren risguard dalla structura politica existenta, sco vischnaucas, cumin e district, la quala ei carschida ord ils basegns d'in stadi agrar. Ella tegn denton era quen dils basegns dad oz; ina regiun ei da capir sco ina unitad topografica, economica, culturala ed urbana. La regiun sa surprendre ils suandonts *pensums*:

- a) la planisaziun regiunala
- b) ereger e manischar ovras e survetschs intercommunals (infrastruttura regiunala)
- c) mesiras d'ulivaziun ella regiun

La *planisaziun regiunala* s'occupescha cul svilup dalla regiun a liunga veta. Ella cuntegn directivas per coordinar il svilup economic cun il nez da terren,

l'urbanisaziun e ils stabilimens dall'infrastructura. Ils mieds dalla planisaziun regiunala ein in *concept da svilup* ed in *plan directiv*. Il concept circumscriva la finamira dil svilup e survescha sco basa per las differentas mesiras da promoziun. Il plan directiv regiunal survescha sco uorden da rom per la planisaziun da territori e sco basa da coordinaziun. El cuntegn specialmein mesiras partenent la cuntrada, ils habitadis, il traffic, il provediment tecnic sco era ils baghetgs e cundrezs publics da muntada regiunala.

Da gronda muntada ein las ovras dall' *infrastructura* regiunala. La regiun sa particularmein surprender da realisar, mantener e reglar il menaschi da vias, mieds da transport, aquaducts, sereneras, indrezs per la dismessa da rumians, stabiliments d'energia, antennas intercommunalas, casas da scola, spitals, asils, stabiliments da sport, indrezs turistics, tgira da monuments, uffeci regiunal da construcziun, scola da musica, agid da famiglia e.a.v. Quellas ovras san vegnir realisadas secund ils basegns per ina part dalla regiun, per l'entira regiun ni era en collaboraziun cun ina regiun vischinonta. D'impurtonza ei ina buna coordinaziun sur ils organs dalla regiun ora.

Savens vegnan vischnauncas favorisadas ni ch'ellas han disavantatgs entras mesiras d'interess regiunal. En quels cass eis ei pusseivel da realisar ina *ulivaziun regiunala*. Las vischnauncas san autorisar la regiun da relaschar prescripziuns ligiontas per saver ademplir ils pensums adossai a quella.

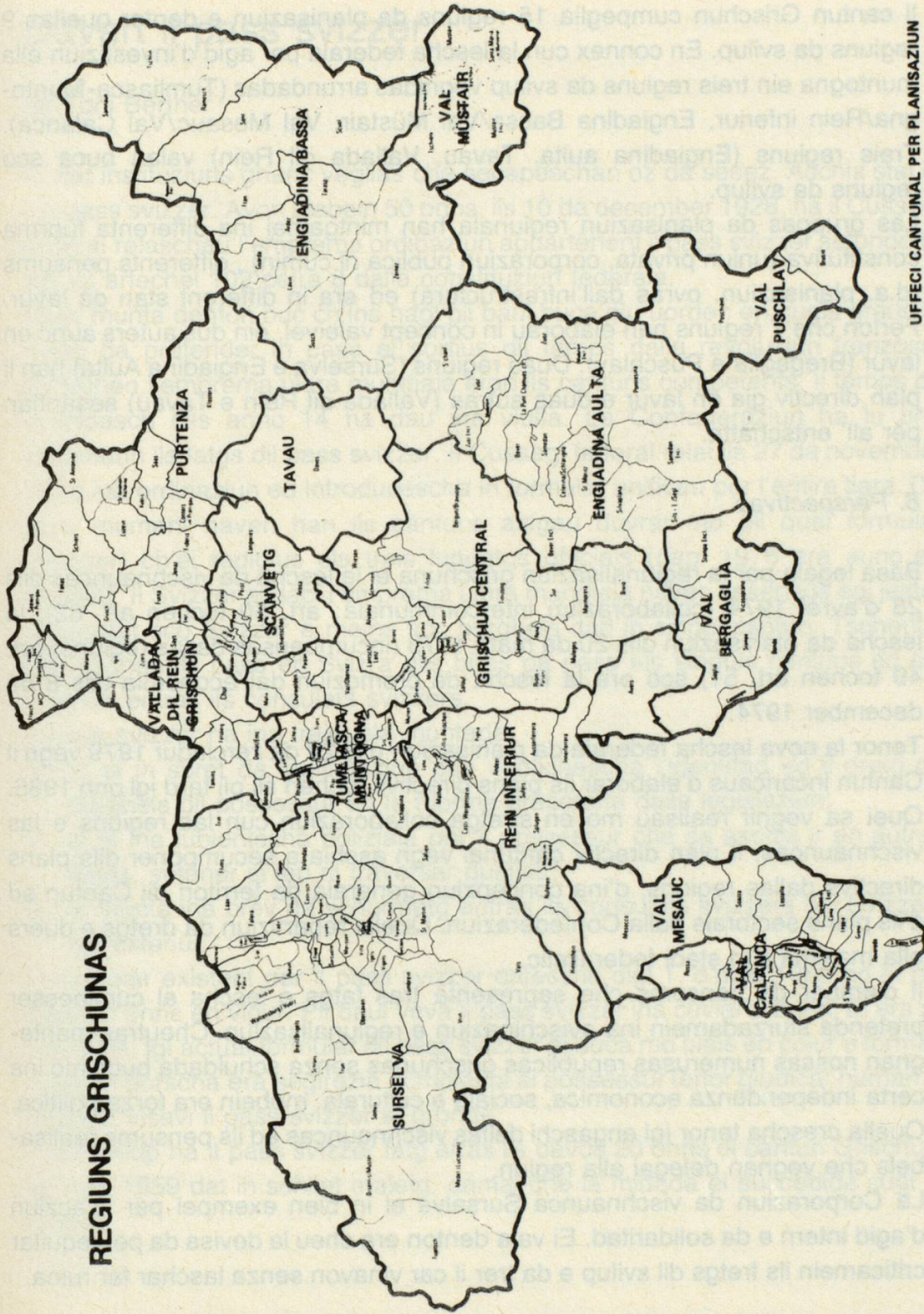
5. Nua stein nus oz?

La regionalisaziun grischuna sebase sin ils principis sura allegai ed ei carschida da sut ensi. Vischnauncas ed autoritads dil Cantun ein gia el davos decenni stadas pertschartas dalla necessitad d'ina collaboraziun sin basa regiunala. Impuls leutier han las fundaziun dalla gruppa da planisaziun Tumliasca-Muntogna igl onn 1963 e dalla Pro Surselva igl onn 1967 dau. Il studi dall'Associaziun grischuna per la planisaziun dil territori digl onn 1969, partenent l'organisaziun da nossas regiuns, ha giu per consequenza che las suandontas gruppas da planisaziun regiunala ein seconstituidas:

- Gruppa da planisaziun da vallada Tumliasca-Muntogna, 1963
(uniun da dretg privat);
- Pro Surselva, 1967
(uniun da dretg privat; dapi 1976 corporaziun da vischnauncas);
- Gruppa da planisaziun regiunala Rein inferiur, 1968
(uniun da dretg privat);
- Planisaziun regiunala Bregaglia, 1969
(cumin da Bregaglia);

- Gruppa da planisaziun regionala Engiadina Aulta, 1970
(uniun da dretg privat);
- Pro Engiadina Bassa, 1970
(uniun da dretg privat);
- Organisaziun regionala dalla Val Calanca, 1970
(uniun da dretg privat);
- Pro Purtenza, 1970
(uniun da dretg privat);
- Pro Scanvetg, 1971
(uniun da dretg privat);
- Gruppa da planisaziun regionala Vallada dil Rein grischun, 1972
(uniun da dretg privat);
- Corporaziun regionala Val Müstair, 1973
(corporaziun publica);
- Organisaziun regionala dalla Val Mesauc, 1973
(uniun da dretg privat);
- Regiun Val Puschlav, 1973
(uniun da dretg privat);
- Gruppa da planisaziun Grischun central, 1974
(corporaziun regionala dils cumins da Sursés, Alvaschein, Belfort, Bra-
vuogn, e dallas vischnauncas da Malix, Churwalden e Parpan);
- Cuntrada da Tavau, 1974
(cumin e vischnaunca da Tavau);

REGIUNS GRISCHUNAS

UFFECI CANTUNAL PER PLANISAZIUN

Il cantun Grischun cumpeglia 15 regiuns da planisaziun e denter quellas 9 regiuns da svilup. En connex cun la lescha federala per agid d'investiziun ella muntogna ein treis regiuns da svilup vegnidas arrundadas (Tumliasca-Muntogna/Rein inferiur, Engiadina Bassa/Val Müstair, Val Mesauc/Val Calanca). Treis regiuns (Engiadina aulta, Tavau, Vallada dil Rein) valan buca sco regiuns da svilup.

Las gruppas da planisaziun regionala han mintgamai ina differenta fuorma constitutiva (uniun privata, corporaziun publica ni cumin) , differents pensums (d.a. planisaziun, ovras dall'infrastructura) ed era in different stan da lavur. Fertun che 7 regiuns han elaborau in concept valeivel, ein dus auters aunc en lavur (Bregaglia e Puschlav). Duas regiuns (Surselva e Engiadina Aulta) han il plan directiv gia en lavur e duas autras (Vallada dil Rein e Tavau) sesanflan pér all' entschatta.

6. Perspectivas

Basa legala per la regionalisaziun grischuna ei la lescha da vischnauncas dils 28 d'avrel 1974 (collaboraziun intercomunala: art. 50 tochen art. 62), la lescha da planisaziun dils 20 da matg 1973 (incumbensas dallas regiuns: art. 49 tochen art. 51) sco era la lescha da promoziun dall'economia dils 8 da december 1974.

Tenor la nova lescha federala da planisaziun dils 22 da zercladur 1979 vegn il Cantun incaricaus d'elaborar ils plans directivs tochen sil pli tard igl onn 1985. Quei sa vegnir realisau mo en stretga collaboraziun cun las regiuns e las vischnauncas. Il plan directiv cantunal vegn aschia a secumponer dils plans directivs dallas regiuns, d'ina concepziun generala da territori dil Cantun ed d'ils plans sectorals dalla Confederaziun. Quella repartiziun da dretgs e duers alla maxima d'in stadi federalistic.

Il diember da pensums che sepresenta tras fatgs e lescha al cuminesser pretenda sfurzadamein ina avischinaziun e regionalisaziun. Cheutras mantengan nossas numerusas republicas grischunas senza schuldada buca mo ina certa independenza economica, sociala e culturala, mobein era forza politica. Quella crescha tenor igl engaschi dallas vischnauncas ed ils pensums realisabels che vegnan delegai alla regiun.

La Corporaziun da vischnaunca Surselva ei in bien exempel per in'acziun d'agid intern e da solidaritad. Ei vala denton era cheu la devisa da perseguitar criticamein ils fretgs dil svilup e da trer il car vinavon senza laschar far ruina.